

תרומתו של יהושע ויסמן לדיני הקניין ולעולם המשפט בישראל

מאת

חיים זנדברג*

"הכול צפוי והרשות נתונה", אמרו חכמינו זכרם לברכה.¹ איננו שולטים בנסיבות שמנתבות את חיינו. הבחירה שלנו היא כיצד לנהוג כאשר אנו פוגשים בהן. כאשר לפני שלושים ואחת שנים הזמיני יהושע ויסמן לחדרו והציע לי, להפתעתי אך לשמחתי, לשמש עוזר הוראה שלו, השפיע ויסמן באחת על מסלול חיי. ליהושע הייתה השפעה יוצאת דופן, רחוקת מבט ועמוקת תוכן על תלמידיו הרבים, אבל הנסיבות ההיסטוריות שנקלע אליהן בראשית דרכו האקדמית הטילו עליו או שמא סללו לו את הדרך להרים תרומה יוצאת דופן וחד-פעמית לדיני הקניין בישראל ולעולם המשפט בישראל. זו הייתה משימת חיו. ברשימה זו אצביע תחילה על תרומתו של ויסמן לדיני הקניין בישראל ולאחר מכן אצביע על השפעתו על עולם המשפט בישראל.

השפעתו של ויסמן על דיני הקניין בישראל

כאשר הגיש בשנת 1963 את הדוקטורט שלו על שיתוף בנכסים² היה המשפט הישראלי בעיצומו של תהליך שכלל מצד אחד התנתקות מהעבר האנגלי והעות'מאני שלו ומצד אחר – יצירה של משפט ישראלי מקורי ועצמאי.³ ויסמן הבין את התפקיד ההיסטורי שהטילה עליו המציאות – להיות המורה והפרשן הראשון של החקיקה הישראלית החדשה בדיני קניין. ביכורי מחקריו עסקו במשפט "הישן": בדין העות'מאני⁴ ובדיני היושר הישנים.⁵ במהרה הפך להיות המוביל בהוראת המשפט ה"חדש", בפרשנותו וביצירתו. הוא סיפר לי

* בית הספר למשפטים ע"ש שטריקס, המסלול האקדמי של המכללה למנהל; הרשימה מבוססת על הרצאה בכינוס לזכרו של פרופ' יהושע ויסמן שהתקיים באוניברסיטה העברית בירושלים ביום 14.1.2020.

1 משנה, אבות ג, טו.

2 יהושע ויסמן **שותפות בנכסים** (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור למשפטים", האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למשפטים, 1962).

3 Uri Yadin, *Reception and Rejection of English Law in Israel*, 11 INT'L & COMP. L. Q. 59, 59–61, 72 (1962).

4 יהושע ויסמן "צוואה על הכירה במירי" **הפרקליט** יח 292 (1962); יהושע ויסמן "החייאת אדמת מואת כדרך לרכישת בעלות" **הפרקליט** כ 105 (1964).

5 יהושע ויסמן "על ההבחנה בין שכירות מקרקעין לרשיון" **הפרקליט** יט 299 (1963); יהושע ויסמן "ספרים – Leah Doukhan-Landau: Equitable Rights to Land and the Remedy of Specific – משפטים א 475 (1969).

שכאשר החל ללמד דיני קניין, לפניו לימד מורו ורבו פרופ' לבונטין, השינוי הראשון שערך בסילבוס היה להוציא ממנו את מה שנראה לו ביטוי למשפט הישן – הוראת *the rule against perpetuities*, החוק נגד הניצחיות. מדובר באוסף של הלכות שמטרתן מניעת הוצאת מקרקעין, שהם נכס מוגבל, ממחזור העסקאות באמצעות הגבלת היכולת להתנות על עשיית עסקאות בהם.⁶ ויסמן תמך בהגיונם וכעבור שנים עסק בפיתוחם במשפט הישראלי.⁷ עם זאת הוצאתם מן הסילבוס שיקפה את השינוי שחל באותה עת הן במגמתו של המשפט הישראלי והן בנטיות המחקר וההוראה האישיות של ויסמן. ביטוי נוסף לכך ניתן בכותרתו הקולעת והנודעת של מאמרו "עד אנה ישלטו בנו דיני הקרקעות העות'מאניים".⁸ בכותרות מאמריו היה ויסמן משורר. הוא ידע לתמצת את הרעיון המרכזי של מאמרו יפה, בעברית צחה, לעיתים בקריצה, ולהותיר בידי הקורא משפט שייוותר אלמותי בשיח המשפטי. אומנם גם כיום עוד לא נפרדנו מהשפעתם של הדינים העות'מאניים,⁹ אבל ויסמן שיקף בכותרת המאמר ובתוכנו את השאיפה להינתק מן העבר הזר כמו גם את האכזבה מחוסר ההצלחה לממשו. ויסמן הבין כבר בראשית דרכו האקדמית כי דיני הקניין שאותם ילמד ושאותם יחקור במהלך הקריירה שלו אינם דיני הקניין שהיו אלא דיני הקניין שיהיו. עתה אמנה שורה בלתי ממצה של יתדות שהניח ויסמן בדיני הקניין בישראל. כל מה שנגע בו היה חדש, ראשוני וחלוצי. ספר הפרשנות המונומנטלי שחיבר לחוק המשכון שנחקק ב-1967 הניח תשתית לדיני השעבודים הישראליים החדשים.¹⁰ דוגמה בולטת להשפעתו של ויסמן בתחום דיני השעבודים היא הכתיבה שלו בנוגע להסוואת משכון¹¹ אשר הייתה לה השפעה מכרעת על קביעת בית המשפט העליון כי תניות שימור בעלות להבטחת אשראי ספקים,¹² כמו גם הסכמי מכר חוזר,¹³ הם בגדר הסכמי משכון. החוברת הדקה (91 עמודי תוכן) שהייתה ספר הלימוד שלנו לפני יותר משלושים שנה: "חוק המקרקעין – מגמות והישגים", נתנה ביטוי מתומצת, מעט המכיל את המרובה, לשינוי

- 6 יהושע ויסמן דיני קניין – חלק כללי 111 (1993) (להלן: ויסמן חלק כללי).
- 7 יהושע ויסמן דיני קניין – בעלות ושינוף 76–111 (1997) (להלן: ויסמן בעלות ושינוף).
- 8 יהושע ויסמן "עד אנה ישלטו בנו חוקי הקרקעות העותמאניים?" משפטים יב 3 (1982).
- 9 חיים זנדברג "הבעלות בדרכים מוניציפאליות (מתרוכה) לאחר שינוי ייעודן – על פרשנותו הראויה של סעיף 154 לחוק המקרקעין" מקרקעין ג(3) 3, 6 (2004); חיים זנדברג "ההצדקות למוסד ההתיישנות – ביהודה ושומרון" דיני מקרקעין והמשפט הבינלאומי ביהודה ושומרון 209 (הראל ארנון וחגי ויניצקי עורכים, 2013); חיים זנדברג חוק יסוד: מקרקעי ישראל 163–170 (יצחק זמיר עורך, 2017) (להלן: זנדברג חוק יסוד).
- 10 יהושע ויסמן חוק המשכון תשכ"ז-1967 (1974).
- 11 שם, בעמ' 70–75; יהושע ויסמן "עסקה שכוונתה שעבוד מקרקעין" עמותת מסיימי הפקולטה למשפטים, קובץ הרצאות 86 (התשנ"ד); יהושע ויסמן דיני קניין: זכויות קדימה ופרקי משכון 104–128 (2014); יהושע ויסמן "משכון נסתר: המוות המדומה של קולומבו" ספר גבריאל בכ 517 (דוד האן, דנה כהן-לקח ומיכאל בכ עורכים, 2011).
- 12 ע"א 455/89 קולומבו, מאכל ומשקה בע"מ נ' בנק למסחר בע"מ, פ"ד מה(5) 490, 495 (1991); רע"א 1690/00 מ. ש. קידוחי הצפון בע"מ נ' א. אבגל טכנולוגיה בע"מ (בפירוק זמני), פ"ד נו(4) 385, 403, 414–417 (2003); ע"א 46/11 ויטה פרי גליל (החדשה) בע"מ נ' חנית נוב, כונסת נכסים, פ"ד סו(3) 312, 334 (2013).
- 13 ע"א 196/87 שוייגר נ' לוי, פ"ד מו(3) 2, 18, 20, 22, 31 (1992); ע"א 2328/97 כוכבי נ' ארנפלד, פ"ד נב(2) 353, 377, 378 (1999); ע"א 2625/02 נחום נ' דורנבאום, פ"ד נח(3) 385, 403, 405, 427 (2004).

שחולל חוק המקרקעין. ויסמן כתב שם על נושאים שונים שלא נס לחם, לרבות יצירת הזכויות מן היושר "תוצרת הארץ".¹⁴ חצי יובל שנים חלפו עד שבית המשפט העליון אימץ את גישותיו של ויסמן באותה חוברת.¹⁵ בפוסקו כי התחייבות לעשות עסקה במקרקעין יוצרת זכות מן היושר "תוצרת הארץ" שעשויה לגבור על נושי בעל המקרקעין, כתב השופט ברק דברים אלה:¹⁶

[...] אחד המלומדים ציין כי סעיף 9 לחוק המקרקעין מעמיד זכויות שביושר "תוצרת הארץ". המלומד הוא פרופ' ויסמן. בסמוך לאחר חקיקתו של חוק המקרקעין הוא כתב: [...] והשערותנו היא, על כן, שהניתוק הפורמלי מהמשפט האנגלי לא יגרום לכך שדמותו של 'הקנין שביושר מתוצרת הארץ' תהא שונה באופן מהותי מהקנין שביושר האנגלי" [...] הערכה זו של פרופ' ויסמן מתגשמת עתה, ולו באיחור ניכר.

כתיבתו של ויסמן תרמה תרומה נכבדה גם לדיני הבתים המשותפים בישראל. כותרת מאמרו "יחד ולחוד בבית משותף", שהיא דוגמה נוספת לכישרונו המיוחד לתמצת רעיון מופשט במשפט אלמותי קליט ובהיר, הציגה באחת את הפן האידאולוגי שעומד מאחורי החיים בבית משותף – המתח בין המרכיב העצמאי לבין המרכיב השיתופי.¹⁷ הבחנתו העיונית המשיכה להדריך את הפסיקה בנושא¹⁸ וגם הניבה שיח אקדמי מהותי בנוגע למשקלם הראוי של שני המרכיבים בחיי הבית המשותף.¹⁹

כשנחקק חוק הנאמנות, התשל"ט–1979 פרסם ויסמן עוד מאמר בעל כותרת מונומנטלית: "אבני נגף בחוק הנאמנות".²⁰ במשך שלושים וחמש שנים היה זה אחד המאמרים המעטים שנכתבו בכתב עת משפטי על חוק זה, ובוודאי היה הבולט בהם. רק בשנת 2015 פורסם מאמר שהיו בו דברי ביקורת מסוימים על גישתו הביקורתית של ויסמן כלפי חוק הנאמנות שהוכתר בכותרת שהדהדה את כותרת מאמרו של ויסמן: "דין הנאמנות בישראל: מאבני נגף לאבני חן?"²¹ אשאל את השימוש במונח "אבן חן" כדי להכתיר בו את מאמרו של ויסמן, שהיה באמת "אבן חן" משפטית. ויסמן עסק בו לראשונה ובביקורתיות בסוגיות כמו הגבלת משך הנאמנות²² ונאמנות מסתור,²³ שעד היום יש עליהן מעט מאוד

14 יהושע ויסמן חוק המקרקעין, תשכ"ט-1969 – מגמות והישגים 13–15 (1970).

15 ע"א 189/95 בנק אוצר החייל בע"מ נ' אהרונוב, פ"ד נג(4) 199, 216, 219, 222, 240, 250 (1999).

16 שם, בעמ' 250.

17 יהושע ויסמן "יחד ולחוד בבית משותף" משפטים טז 197, 202 (1986); ויסמן בעלות ושיתוף, לעיל ה"ש 7, בעמ' 342–351.

18 רע"א 7112/93 צודלר נ' יוסף, פ"ד מח(5) 550, 563–566 (1994); רע"א 6339/97 רוקר נ' סלומון, פ"ד נה(1) 199, 244 (1999); רע"א 6898/16 עובון אהרוני נ' עופר מרכזים בע"מ, פס' 76 לפסק דינה של השופטת ברק-ארוז (פורסם בנבו, 28.12.2017).

19 חנוך דגן "פרשנות בדיני קניין, הבית המשותף ובעיית הפעולה המשותפת" עיוני משפט כ 45, 64 (1996).

20 יהושע ויסמן "אבני נגף בחוק הנאמנות" עיוני משפט ז 282 (1980) (להלן: ויסמן "אבני נגף").

21 אדם חפריינינגרדוב "דין הנאמנות בישראל: מאבני נגף לאבני חן?" משפטים מה 439, 441 (2015) (להלן: וינוגרדוב "דין הנאמנות").

22 ויסמן "אבני נגף", לעיל ה"ש 20, בעמ' 289–295.

כתיבה מחקרית בישראל. לעיקר התהודה וגם לביקורת זכתה טענתו כי החוק שגה בכך שלא חייב את הנאמן להפוך לבעל הנכס, כפי שהיה נהוג בעבר במשפט האנגלי.²⁴ תחום נוסף שויסמן התבלט בו היה הפרשנות של החקיקה הישראלית בתחום ההתיישנות ובתחום מקרקעי ישראל. במאמרו "ההתיישנות והמדינה" ניתח ויסמן לעומק את טעמי ההתיישנות וקרא לשינוי הלכה למעשה של מדיניות המדינה באותה עת שלא לטעון טענת התיישנות.²⁵ טענת ההתיישנות שגורה היום בכתבי הטענות של המדינה. פרקליט המדינה אף הוציא הנחיות מפורטות לאופני טענתה,²⁶ ובית המשפט העליון נסמך על כתבי ויסמן כדי לקצר את תקופת ההתיישנות בתביעות נגד המדינה לתשלום פיצויי הפקעה.²⁷ ויסמן אחראי לקביעה שהתקבלה בפרשת שבלי²⁸ כי חוק יסוד מקרקעי ישראל ביטל את האופי הרוכש של ההתיישנות על פי סעיף 78 לחוק הקרקעות העות'מאני.²⁹ ויסמן היה הנביא והמוכיח בשער שספק ביקר ספק עודד את הפרטת מקרקעי ישראל. הוא כינה את תהליכי ההארכה של החכירות במקרקעי ישראל "הפרטה מוסווית",³⁰ ואת הכוונה לשוב ולחדש את תקופת החכירה לצמיתות הכתיר בביטוי החריף "אחיזת עיניים".³¹ עם זאת בעקיפין הוא תרם להפרטה, כי הצדיק את הפטור שניתן לחוכרים מהצורך בתשלום חוזר של דמי חכירה ראשוניים בעת חידוש החכירה. ויסמן ביסס את הצדקתו על אבחנה פסיכולוגית. כן, ויסמן היה הראשון לבסס מחקרים על תובנות התנהגותיות, אם כי לא עשה כן, כנהוג כיום, בתנאי מעבדה. וכך הוא קבע:³²

[...] מנקודת המבט הפסיכולוגית, להבדיל מן החשבונאית. כאשר חוכר משלם דמי חכירה עונתיים [...] אין הוא חש בקרבה של סך כל התשלומים שהוא משלם אל שווי הנכס. אין הדבר כן כאשר חוכר משלם תשלום חד פעמי בשיעור של 91% משווי הנכס [...] לאדם אשר שילם סכום כזה פעם אחת עשויה דרישה לשלם סכום דומה פעם נוספת [...] להיראות כעושה. תחושתו אז תהיה שהוא נדרש לשלם פעמיים עבור "אותו נכס". התחכום שבטיעון החשבונאי עשוי שלא להרשים אותו.

לא רחק היום והתובנה הפסיכולוגית הזו הובילה להפרטת הבעלות לחוכרים.³³

- 23 שם, בעמ' 303–314.
- 24 שם, בעמ' 284–289. ראו גם החולקים על עמדתו: שלמה כרם **חוק הנאמנות, החשל"ט-1979** 102 (מהדורה רביעית, 2004); וינוגרדוב "דין הנאמנות", לעיל ה"ש 21, בעמ' 466.
- 25 יהושע ויסמן "ההתיישנות והמדינה" **משפטים** יד 3, 7–8 (1984).
- 26 ראו "העלאת טענת התיישנות על ידי המדינה" **הנחיות פרקליט המדינה** 16.8 (התשע"ט) bit.ly/2yazgrf.
- 27 ע"א 5964/03 **עזבון ארידור נ' עיריית פתח-תקה**, פ"ד ס(4) 437, 490, 527 (2006).
- 28 ע"א 520/89 **מדינת ישראל נ' שבלי**, פ"ד מו(2) 81, 86–87 (1992).
- 29 ויסמן "ההתיישנות והמדינה", לעיל ה"ש 25, בעמ' 8–11; אך ראו הסתייגותי החלקית ממסקנה זו על מקרקעין בלתי מוסדרים, בספר חיים זנדברג **הסדר זכויות במקרקעין בארץ-ישראל ובמדינת ישראל** 363–365 (2000). כן ראו ישראל גלעד "והדרת פני זקן" **משפטים** כב 233, 243–244 (1993).
- 30 יהושע ויסמן "הפרטה מוסווית של מקרקעי ישראל" **עיוני משפט** כא 525, 528 (1998).
- 31 יהושע ויסמן "חכירה המתחדשת לצמיתות תרופת פלא או אחיזת עיניים" **קרקע** 29 (1987).
- 32 ויסמן **חלק כללי**, לעיל ה"ש 6, בעמ' 255.
- 33 זנדברג **חוק יסוד**, לעיל ה"ש 9, בעמ' 253–257.

ויסמן היה הראשון שכתב בישראל על ההצדקות לקניין הפרטי.³⁴ בכך יצא מן המתכונת המסורתית של דיון במושגים כגון זכות *In Rem* או זכות חפצא³⁵ והניח תשתית לשיח מחקרי ערכי יותר בדיני קניין, שפותח לאחר מכן בידי תלמידיו, עמיתיו ומבקריו.³⁶ כשחוקק חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו היה מן הראשונים שכתבו על ההגנה החוקתית לקניין והצביע על המתח, שקיים בשיטות אחרות, בין הצורך להגן על הקניין לבין החשש מן הנטל המוגזם שצורך זה יטיל על החברה ועל המדינה.³⁷ בכך חזו את המגמה שבעקבותיה פסעה הפסיקה בישראל, שפיתחה לעיתים בתוך הסתמכות על מאמרו,³⁸ ערכים כגון אחריות חברתית של בעלי הקניין ולא תמיד ששה להגן על הקניין הפרטי.³⁹ ויסמן היה מן הראשונים שכתבו על איברים כנכסים בעולם שבו השתלוח, קל וחומר קציר איברים, לא היו שכיחים או ידועים כמו בימים אלה.⁴⁰ הוא כתב על שימוש לרעה בזכות⁴¹ והשפיע על פסיקת בית המשפט בפרשת רוקר, שבה אוזכר שמו 20 פעמים,⁴² והיא כשלעצמה צוטטה מאות פעמים⁴³ ושימשה בסיס להגבלת ההגנה על הקניין הן בתחום דיני המקרקעין⁴⁴ והן בתחום דיני הקניין הרוחני.⁴⁵

היכול המחקרי של ויסמן היה עצום. הוא כתב במגוון נוסף ורב של נושאים, שתקצר היריעה מלפרטם. ברשימת פרסומיו, שהתפרסמה בספר שערכו תלמידיו בשנת 2002 לכבוד פרישתו, נכללו שבעה ספרים ושבעים ושלושה מאמרים.⁴⁶ מאז פרסומה של רשימה זו פרסם ויסמן עוד שני ספרים ויותר מעשרים מאמרים.⁴⁷ לא זו בלבד שהיכול המחקרי שלו היה עצום, כך גם ההשפעה שלו. ויסמן אוזכר בפסיקת בתי המשפט יותר מאלף פעמים

- 34 יהושע ויסמן "מושגי יסוד בדיני קניין – סקירה ביקורתית" **משפטים** יא 41, 45–51 (1981); ויסמן **חלק כללי**, לעיל ה"ש 6, בעמ' 16–26.
- 35 שם, בעמ' 11–15; אביגדור לבונטין "זכות קניין – מהי?" **משפטים** ט 384 (1979).
- 36 דפנה לוינסון-זמיר **פגיעות במקרקעין על-ידי רשויות התכנון** 59–103 (1994); מיגל דויטש **קניין א** 74–80 (1997); חנוך דגן **קניין על פרשת דרכים** 27, 37 (2005).
- 37 יהושע ויסמן "הגנה חוקתית לקניין" **הפרקליט** מב 258, 259–260 (1995).
- 38 ע"א 3901/96 **הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה רעננה נ' הורוויץ**, פ"ד נד(4) 913, 942 (2002).
- 39 חיים זנדברג "הפקעות, אחריות חברתית והגנת הקניין הפרטי בעיני בית המשפט העליון – אגב דין וחשבון הוועדה הבינמשרדית לשינוי פקודת הקרקעות (רכישה לצרכי ציבור), 1943" **המשפט** יא 585, 591–592 (2007); חיים זנדברג "פרשת קרטיק והתיקון לדיני ההפקעות – אנטומיה של משא ומתן אסטרטגי בין רשויות" **מחקרי משפט** כז 409, 427–430 (2011).
- 40 יהושע ויסמן "אברים כנכסים" **משפטים** טז 500 (1987).
- 41 יהושע ויסמן "שימוש לרעה בזכות" **משפטים** כז 71 (1996); ויסמן **בעלות ושיתוף**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 49–71.
- 42 עניין **רוקר**, לעיל ה"ש 18.
- 43 לפי בדיקה במאגר "נבו", נכון ליום 30.3.2020 אוזכרה בלמעלה מ-500 פסקי דין בערכאות שונות, מהם 122 פעמים בפסקי דין של בית המשפט העליון.
- 44 ע"א 8661/10 **נעמה נ' טורקיה**, פס" 10–14 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) חיות (פורסם בנבו, 19.2.2012).
- 45 מיכל שור-עופרי **פופולריות ורשתות בדיני זכויות יוצרים** 310–312 (2011).
- 46 ראו "רשימת פרסומים" **ספר ויסמן – מחקרי משפט לכבודו של יהושע ויסמן** יא (שלום לרנר ודפנה לוינסון-זמיר עורכים, 2002).
- 47 לפי בדיקה במאגר "נבו" מיום 29.1.2020.

(הספירה של מאגר "נבו" אינה מפרטת כמה פעמים אוזכר מעבר לאלף) מהם 234 פעמים בבית המשפט העליון. כמו כן אוזכר בעשרות ספרים וביותר ממאתיים מאמרים בעברית.⁴⁸

השפעתו של ויסמן על עולם המשפט בישראל

קהל היעד שאליו כווננו מחקריו של ויסמן היה קהל מיישמי המשפט הלכה למעשה: מחוקקים ושופטים. תפיסת עולם זו עוצבה בראשית דרכו האקדמית. דוגמה לכך מצאתי בארכיון הכנסת בדמות פנייתו של ד"ר ויסמן הצעיר, ב-2 במרס 1969, ליו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, חבר הכנסת אונא. ויסמן סיפר לו שבקרוב יושלם מחקרו "חוק בתים משותפים במבחן המציאות" – אחד המחקרים האמפיריים הראשונים בתחום המשפט בישראל, שהקדים בהרבה את המגמה החדשנית של מחקר אמפירי של המשפט.⁴⁹ בהמשך הוא ביקש ממנו כהאי לי שנסא:⁵⁰

אני מספר לך על כך מתוך הנחה שאם ועדת החוקה תמצא ענין בתוצאות המחקר, אפשר ותקבע את סדר עבודתה באופן כזה שהפרק על בתים משותפים ידון על ידה לאחר הפרקים האחרים שבהצעת חוק המקרקעין. באופן כזה תהא אולי שהות בידי חברי הועדה לעיין בתוצאות המחקר לפני שייסימו את מלאכתם.

מכתב זה משקף לא רק את עניינו של ויסמן בהשפעה על תוכן חוק המקרקעין המתגבש אלא גם את סגנונו המאופק והמנומס האנגלי-משהו. ויסמן ביקש להשתתף בתהליך יצירתו של משפט ישראלי מקורי ועצמאי, אבל בהליכותיו נהג כג'נטלמן אנגלי. לשונו האדיבה מקפלת בתוכנה, באיפוק מרומז, בלשון המעטה, דרישה נועזת, מעט מחוצפת, לשנות את סדרי עבודתה של ועדת החוקה, חוק ומשפט כדי ליהנות מפרי מחקריו. קהל היעד של ויסמן היה גם קהל השופטים והמשפטנים שמיישמים את המשפט. האידיאל של ויסמן, השאור שבעיסת המחקר המשפטי, הפסגה שאליה האקדמאי המשפטן אמור לשאוף, היה לחזות, באמצעות ניתוח אנליטי של המשפט, את השאלה המשפטית שעוד לא הגיעה לפתחי בית המשפט. להיות שם בשביל השופט והמשפטן, כאשר היא תתעורר. את ההרצאה שנשא לפני תלמידי הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בטקס פתיחת שנת הלימודים תשמ"א הכתיר בכותרת "כבוד השופט".⁵¹ ההרצאה מנמקת

48 לפי בדיקה במאגר "נבו", מיום 30.3.2020 אוזכר השם "יהושע ויסמן" ב-35 ספרים וב-253 מאמרים. ספירה זו כוללת גם אזכורים עצמיים בספריו ובמאמריו של ויסמן וכן אזכורים בדפי שער של חוברות מאמרים, ולכן מספר הציטוטים ה"נקי" של עמיתים קטן יותר. לעומת זאת יש ספרים ומאמרים שויסמן אוזכר בהם אשר אינם זמינים במאגר "נבו", לרבות פרסומים בהוצאות לאור (כגון רמות – אוניברסיטת תל-אביב, בורסי) ומאגרי מידע ממוחשבים מתחרים (כגון כותר של אוניברסיטת תל אביב או מאגר "מקרקעין" של הוצאת רונן) וכן אזכורים בכתבי עת ובספרים מחוץ לישראל.

49 יהושע ויסמן חוק בתים משותפים במבחן המציאות (1969).

50 מכתב מד"ר יהושע ויסמן לח"כ אונא (2.3.1969).

51 יהושע ויסמן "כבוד השופט" משפטים יא 7 (1981).

היטב את הסיבות לכך שיש מקום לתת כבוד לשופט ולבית המשפט,⁵² אבל באותה רמה של שכנוע היא גם חושפת את הפרדוקס שקינן תמיד בליבו של ויסמן: את מחקריו כתב עבור השופטים, אך בעיסוק האקדמי הוא ראה דבר שונה לחלוטין ממלאכת השיפוט. איש האקדמיה אמור להיות מרוחק ואובייקטיבי. ביקורת. לפי ראייתו זו הוא סיים את ההרצאה בפנייה זו לתלמידי השנה הראשונה:⁵³

תגלו במהרה, שהביטוי "כבוד השופט" אינו שגור בפיות מורכב, כשם שאין הוא מופיע, בדרך כלל, בכתביהם. הציניקאים שבינינו עשויים לעתים לשלב את הביטוי "כבוד השופט" בדבריהם, אך תמצאו כי דבר זה נעשה כמעט תמיד כמבוא למתיחת ביקורת על השופט ולהבעת הסתייגות מדבריו, ולא כפתיחה לחלוקת דברי שבח [...].

בדברים אלה משתף ויסמן את תלמידיו בפן האחד של הפרדוקס שטמון בדרכו האקדמית: העולם האקדמי אינו עולם המעשה. הוא עולם מרוחק, מעבדה למשפט. בהמשך דבריו הוא חוזר לפן השני של הפרדוקס – הריחוק האקדמי נחוץ לא לשמו אלא כדי לשרת את עולם המעשה. אז הוא פנה לתלמידי שנה ד לקראת "צאתכם מבניין הפקולטה בדרככם לתפקידכם" ובקש:⁵⁴

אל תשכחו כי הפקולטה היא בבחינת מעבדה ללימוד המשפט. בתנאי מעבדה מתחייב סגנון עבודה מיוחד, חושפני, ישיר, ענייני, וללא גיגונים של טקס. אל תשאו אתכם סגנון זה אל מחוץ לפקולטה, אל בתי המשפט, אל משרדי הממשלה ואל משרדי עורכי הדין. מחוץ לאוניברסיטה מוטל עליכם לשוב אל "כבוד השופט".

ויסמן דבק אישית בשני ההיבטים של פרדוקס חייו. בכתיבתו חתר תמיד לשרת את עולם המעשה, אך באותה מידה דבק בהשקפה שאל לו למשפטן לרעות בשדות המעש. חבריו לפקולטה פרשו לשרת את החברה בתפקידים ציבוריים, אך ויסמן מעולם לא עזב את העולם האקדמי. הוא המשיך לאייש את חדרו בפקולטה, בין המעטים, עד שנתו האחרונה, כשהוא דבק במחקר שנועד לשרת את צרכני המשפט הישראליים. דבקותו זו בריחוק האקדמי הייתה מופת לתלמידיו ולעמיתיו. ויסמן העמיד דור של חוקרים שהמשיכו את דרכו האקדמית. עם זאת העולם האקדמי הצעיר את אידיאל הריחוק האקדמי שדגל בו לכיוון חדש, שהולך ומתרחק מאידיאל השירות, שדגל בו באותה מידה. המחקר האקדמי היום כבר אינו מציב בראש מעייניו את הפנייה למחוקקים, לשופטים ולעורכי הדין בישראל. קהל היעד המועדף על חוקרי המשפט היום הם חוקרים אחרים: חוקרי משפט וחוקרים בדיסציפלינות אחרות. חקר המשפט היום עיוני ותאורטי יותר. הוא אינו מתמקד בהכרח ביישומיות. הוא

52 שם, בעמ' 8–10.

53 שם, בעמ' 18.

54 שם, בעמ' 19.

פונה אל השיח המשפטי הגלובלי. הוא מתנהל באנגלית יותר מאשר בעברית.⁵⁵ הפרדוקס שויסמן חי עימו כל חייו – התרחק מעולם המעשה כדי לשרת אותו – נפרם. ויסמן לא אהב את השינוי הזה, אבל כמו הקדוש ברוך הוא בפרשת תנורו של עכנאי, אשר השלים עם הכרעת רבים בניגוד להלכה, נראה כי ויסמן השלים עם השינוי שחל במחקר המשפטי בבחינת "ניצחוני בניי".⁵⁶ במידה רבה הוא היה המבשר של שינוי זה: המחקר האמפירי הראשון, תובנות התנהגותיות ואידיאל הריחוק האקדמי שדגל בו. עם זאת כבר בשנת 1982 ביקר ויסמן את הנטייה לאמץ בישראל את שיטות הוראת המשפט המקובלות בארצות הברית.⁵⁷

חשיפתם של מורי המשפט בישראל לדרכי ההוראה המקובלות בבתי-ספר למשפטים שבארצות הברית טומנת בחובה סכנה שהמורה החוזר לישראל ילמד את תלמידיו את אשר הוא למד ולא את אשר עליהם ללמוד.

יותר משלושים שנה לאחר מכן סיכם ויסמן את יחסו לשינוי שכבר התרחש. בדברים שאמר בריאיון, שפורסם בביטאון הסטודנטים והבוגרים של הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 2015, ניתן לראות את צוואתו האקדמית:⁵⁸

עם השנים הצליחה הפקולטה שלנו להפוך ל"פקולטה למשפטים אמריקאית" מן הטובות שבארה"ב; האתגר בפניה הוא שלא להניח להישג זה להיות על חשבון היותה הטובה שבפקולטאות הישראליות למשפטים.

ויסמן היה האיש הנכון במקום הנכון ובזמן הנכון. מחקריו ליוו את התפתחות המשפט האזרחי הישראלי בשנותיו המעצבות. יכול המחקר העצום שלו השפיע במידה יוצאת דופן על דיני הקניין בישראל, על המשפטנים בישראל ועל החוקרים בישראל. משימת חייו עודה רובצת לפתחנו. כמאמר חז"ל – לא לו המלאכה לגמור ואין אנו רשאים להיבטל ממנה.⁵⁹

55 אורן גזל-אייל "הערות על העבר והעתיד של הניתוח הכלכלי של המשפט בישראל" **מחקרי משפט** כג 661, 674–680 (2007); חיים זנדברג "קולוניאליזם תרבותי: האמריקניזציה של החינוך המשפטי בישראל" **המשפט** יד 419, 420–429 (2011); יעל עפרון "לאן פניו של החינוך המשפטי בישראל?" **עלי משפט** ט 45, 61–64 (2011).

56 בבלי, בבא מציעא נט ע"ב.

57 יהושע ויסמן "על הוראת המשפט בארצות הברית ובישראל" **משפטים** יב 425, 425 (1982).

58 ריאיון עם יהושע ויסמן, פרופסור אמריטוס בפקולטה למשפטים שבאוניברסיטה העברית בירושלים tinyurl.com/y7g67nne (20.8.2015).

59 משנה, אבות ב, טז.